

Piotr Szukalski
Instytut Socjologii
Uniwersytet Łódzki
pies@uni.lodz.pl

Podwyższanie się wieku matek w Polsce – ujęcie przestrzenne

Długotrwałe utrzymywanie się okresowego współczynnika dzietności¹ poniżej granicy 1,5 (stałe od 1998 roku), z czasowymi wartościami poniżej 1,3 (w latach 2001-2006 i ponownie od roku 2011), samoistnie przysłania inne ważne zmiany wzorca płodności, jakie się na naszych oczach dokonują. Mamy bowiem w ostatnich dwudziestoleciu do czynienia ze zmianą takich parametrów wzorca płodności, jak rozkład według wieku, kolejności urodzenia, stanu cywilnego matek. Wszystkie te zmiany są z jednej strony współzależne, z drugiej zaś – jak można się domyślać – odzwierciedlają głębsze przemiany normatywno-obyczajowe, jakim poddane jest polskie społeczeństwo. Zmiany te mogą być zarówno opisywane z perspektywy tzw. drugiego przejścia demograficznego (a zatem zmian o charakterze kulturowym), jak i z perspektywy dostosowywania się do obiektywnych warunków, przede wszystkim wydłużania się okresu niepewności co do statusu własnego i partnera na rynku pracy.

W niniejszym opracowaniu chciałbym przyjrzeć się bliżej jednemu parametrowi – wiekowi wydawania na świat potomstwa, opisywanemu dalej syntetycznie za pomocą mediany wieku rodzenia potomstwa, a zatem wieku środkowego, rozdzielającego zbiorowość matek na dwie równe części – pierwszą połowę tworzoną przez matki „młode”, czyli o wieku nie wyższym niż wartość mediany, i drugą połowę – matki „starsze”, których wiek jest nie niższy niż wartość środkowa. Mediana w badaniach statystycznych i demograficznych jest miernikiem preferowanym w sytuacji zakłócania wartości średniej arytmetycznej przez wartości nietypowe, rzadko występujące.

Mówiąc o medianie wieku matek, zdawać sobie należy sprawę z faktu, iż jej wartość kształtuje się pod wpływem różnych czynników strukturalnych, takich jak struktura wieku matek (oddziałująca na bezwzględną liczebność matek w różnych podgrupach wieku rozrodczego), struktura kobiet według poziomu wykształcenia (należy pamiętać, z jednej strony, o wysokiej skłonności kobiet uczących się do odraczania decyzji prokreacyjnych aż do zakończenia edukacji, z drugiej zaś – o swoistym efekcie selekcji, podwyższającym automatycznie średni wiek – aby bowiem np. być odnotowaną jako matka z wykształceniem wyższym pierwszego dziecka trzeba powstrzymać się z jego urodzeniem do ukończenia studiów²), czy struktura kobiet według miejsca zamieszkiwania (mieszkanki wsi wcześniej zaczynają karierę rozrodczą, zaś z punktu widzenia interesującego nas zagadnienia różnica pomiędzy mieszkankami miast i wsi jest najbardziej widoczna w przypadku mediany wieku matek rodzących

¹ Współczynnik dzietności mówi o przeciętnej liczbie dzieci, jaką urodzi kobieta w ciągu całego swojego życia rozrodczego. Jak łatwo można się domyślać, zapewnienie utrzymywania się liczby ludności na stałym poziomie wymaga współczynnika dzietności na poziomie ok. 2,1. W sytuacji gdy współczynnik ten w dłuższym okresie osiąga wartość 1,5, w trakcie pokolenia ludność zmniejsza się o ok. ¼, w sytuacji gdy współczynnik osiąga wartość 1,3, utrzymanie się takiej wartości w trakcie pokolenia oznaczałoby zmniejszenie liczby ludności o 1/3.

² Różnice te najlepiej widać w przypadku mediany wieku matek rodzących pierwsze dziecko. O ile kobiety z wykształceniem podstawowym miały w roku 2015 w takim przypadku 20,0 lat, te z wykształceniem gimnazjalnym 19,0, zasadniczym zawodowym 23,8, średnim 25,4, policealnym 27,5, zaś wyższym 29,2.

pierwsze dziecko). Powyższe czynniki nie są w pełni niezależne względem siebie – przykładowo klasa miejsca zamieszkiwania i poziom wykształcenia są wzajemnie powiązane.

Jednym z czynników bezpośrednio wpływających na wartość mediany wieku matek jest rozkład urodzeń według kolejności. Ranga urodzenia jest bowiem samoistnie powiązana z wiekiem matki – im urodzenie jest wyższej kolejności, tym średnio wyższy jest wiek matek. W takim przypadku musimy być świadomi tego, że ostatnim ćwierćwieczu w Polsce dokonała się znaczna zmiana wzorca płodności z punktu widzenia kolejności urodzenia. Znacząco wzrosło znaczenie urodzeń niskiej kolejności – przede wszystkim pierwszych, które w latach 2003-2012 odpowiadały za nieco ponad połowę urodzeń. O połowę ograniczona została z kolei frakcja urodzeń rangi trzeciej lub wyższej. Powyższe zmiany – po części wynikające z czynnika kohortowego, czyli z dochodzenia do wieku wydawania pierwszego dziecka przez liczebnie liczne roczniki urodzone na przełomie lat 1970. i 1980. – samoistnie „odmładzały” populację matek, obniżając ich medianę wieku. Dlatego, aby uzyskać bardziej pełen obraz zachodzących zmian, w dalszej części niniejszego opracowania korzystać będziemy z danych odnoszących się do bardziej jednorodnych wskaźników, a mianowicie do mediany wieku matek rodzących dziecko danej rangi. Zastosowanie takiego miernika pozwoli posługiwać się wielkościami odnoszącymi się do bardziej homogenicznych podzbiorowości i umożliwi eliminację wpływu zmian struktury urodzeń według kolejności na zróżnicowanie województw.

Patrząc na dane, wydawać by się mogło, iż proces podwyższania się wieku matek rodzących dzieci jest relatywnie świeżej daty (tab. 1). Wiek ten dla roku 2000 przyjmuje wartości w zasadzie takie same jak 10 czy 20 lat wcześniej. Jednak uwzględnienie kolejności urodzeń zmienia ogólny obraz, albowiem już w latach 1980. rozpoczął się powolny proces podwyższania wieku wydawania dzieci danej rangi, tyle iż proces ten – podobnie jak to miało miejsce w następnym dziesięcioleciu – był całkowicie kompensowany wspomnianą już zmianą struktury urodzeń.

Tabela 1
Mediana wieku matek w zależności od kolejności dziecka w latach 1980-2015

Rok	Kolejność dziecka					
	ogółem	pierwsze	drugie	trzecie	czwarte	piąte
1980	25,1	22,9	25,7	28,2	30,3	32,1
1985	26,1	23,3	26,5	28,5	30,9	32,5
1990	25,8	22,7	26,2	29,5	31,5	33,0
1995	25,8	22,8	26,3	29,8	32,2	33,7
2000	26,1	23,7	27,1	30,0	32,6	34,1
2005	27,4	25,4	28,7	31,3	33,3	34,7
2010	28,6	26,6	30,1	32,5	33,9	35,3
2015	29,7	27,6	30,9	33,1	34,3	35,3

Źródło: *Roczniki Demograficzne* z odpowiednich lat

Dopiero XXI wiek przyniósł widoczne podwyższanie się mediany wieku matek ogółem, przede wszystkim dzięki stabilizacji rozkładu urodzeń według kolejności, w drugiej kolejności dzięki wpływowi czynnika kohortowego.

Warto zauważyć, iż w przypadku jednorodnych grup urodzeń – choć w każdym przypadku występowało przesuwanie urodzeń danej rangi na późniejszy etap życia matek – występowała zasada, iż z im urodzeniami wyższej kolejności mamy do czynienia, tym skala wzrostu wieku jest mniejsza. Jest to prawidłowość dość łatwa do wyjaśnienia, odzwierciedla bowiem fakt, iż matki rodzące dziecko k -tej rangi, wydały już na świat $k - 1$ dzieci. Pomiędzy urodzeniami – pomijając urodzenia wielorakie – występuje odstęp intergenetyczny, niezbędny do przygotowania się organizmu potencjalnej matki do

następnej ciąży, zajścia w ciążę i jej donoszenia. Im wyższe k , tym więcej odstępów intergenetycznych, a w konsekwencji w sytuacji szybkich zmian typowego wieku rodzenia dzieci, tym w większym stopniu wcześniejsza kariera prokreacyjna matki zgodna jest z wzorcami z czasów charakteryzujących się wcześniejszym wydawaniem na świat potomstwa.

We współczesnej Polsce mediana wieku matek w chwili wydawania na świat potomstwo, miernik odzwierciedlający społeczne preferencje odnośnie do najlepszego wieku rodzenia dzieci, przyjmuje coraz wyższe wartości, jednak mało kto zdaje sobie sprawę z dużych różnic pomiędzy wartościami tego parametru w przekroju regionalnym (tab. 2). Dwa województwa odznaczają się zdecydowanie wyższym, typowym wiekiem rodzenia dzieci – Mazowsze i Małopolska – co wynika przede wszystkim z wpływu stolic tych regionów, odznaczających się zdecydowanymi preferencjami do późnego macierzyństwa (znakomicie widać to, gdy spojrzymy na brak większych różnic w stosunku do danych ogólnopolskich w przypadku ludności wiejskiej tych regionów). Wiek najniższy z kolei odnotowywany jest w tych regionach, gdzie współwystępuje duża skala wczesnego macierzyństwa i niska skłonność do posiadania potomstwa wysokiej rangi.

Tabela 2

Mediana wieku matek rodzących dziecko w Polsce w latach 2002-2015 w podziale na województwa

Region	Mediana wieku					
	2002	2005	2010	2015		
				Ogółem	Miasto	Wieś
Dolnośląskie	26,3	27,2	28,8	29,9	30,2	29,0
Kujawsko-pomorskie	26,2	26,9	28,0	29,2	29,7	28,4
Lubelskie	26,8	27,4	28,4	29,6	30,4	28,9
Lubuskie	26,0	26,8	28,0	29,3	29,7	28,3
Łódzkie	26,6	27,4	28,6	29,7	30,3	28,8
Małopolskie	27,2	27,9	28,8	30,0	30,8	29,1
Mazowieckie	27,1	28,0	29,4	30,5	31,1	29,0
Opolskie	26,7	27,4	28,1	29,2	29,7	28,8
Podkarpackie	27,0	27,6	28,5	29,5	30,3	28,9
Podlaskie	27,2	27,7	28,4	29,5	30,0	28,6
Pomorskie	26,6	27,4	28,3	29,4	30,0	28,2
Śląskie	26,5	27,4	28,6	29,6	29,8	29,2
Świętokrzyskie	26,1	26,9	28,2	29,3	30,1	28,7
Warmińsko-mazurskie	26,3	26,7	27,9	29,0	29,7	27,9
Wielkopolskie	26,5	27,3	28,3	29,5	30,1	28,8
Zachodniopomorskie	26,0	26,9	28,2	29,4	30,0	28,0
Polska	26,6	27,4	28,6	29,7	30,3	28,8

Źródło: obliczenia własne na podstawie bazy GUS *Demografia*, <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/>

Innymi czynnikami, o których należy pamiętać, są odmienne regionalne wzorce zawierania związków małżeńskich. W warunkach, gdy wciąż $\frac{3}{4}$ urodzeń w Polsce to dzieci małżeńskie, przy czym występuje tu ogromne zróżnicowanie regionalne, owe międzywojewódzkie odmienności pomiędzy wiekiem zakładania rodziny przekładają się na odmienny moment rozpoczynania kariery rodzicielskiej.

Jak widzimy, mimo zmniejszającej się skali w Polsce występuje wciąż przestrzenne zróżnicowanie mediany wieku matek wydających na świat dzieci. Występujących różnic nie da się wyjaśnić, odwołując tylko i wyłącznie do czynnika strukturalnego. Widać jest, iż we współczesnej Polsce widoczne są wciąż różnice pomiędzy poszczególnymi regionami w zakresie *cultural age deadline*³ odnośnie do momentu rozpoczynania kariery rodzicielskiej, a patrząc na ściśle wciąż powiązanie pomiędzy decyzją o wydaniu potomstwa a zawarciem małżeństwa – również i odnośnie do rozpoczynania kariery małżeńskiej. W zdecydowanie mniejszym stopniu z biegiem czasu jest to informacja o odmiennym osądzie o tym, jak kariera powinna wyglądać, o czym można sądzić, patrząc na powolne ujednocnianie się w trakcie ostatnich kilkunastu lat regionalnych wzorców płodności.

Czynnik czysto strukturalny odpowiada z kolei za to, iż obszary odznaczające się w trakcie ostatnich dwóch dekad najniższą skłonnością do posiadania potomstwa, a jednocześnie zazwyczaj wyższą płodnością młodych kobiet (opolskie, dolnośląskie) [Szukalski, 2015], nie należą do regionów o najniższej medianie wieku. Relatywnie nieduża liczebność młodych kobiet przekłada się na relatywnie wysokie wartości mediany, podwyższone w przypadku Dolnego Śląska wpływem aglomeracji wrocławskiej (duży odsetek wysoko wykształconych, aktywnych zawodowo kobiet).

Zaznaczyć trzeba, iż opisywane powyżej przestrzenne zróżnicowanie odnosi się również i do urodzeń analizowanych według kolejności (tab. 3).

Tabela 3

Mediana wieku matek rodzących dzieci w 2015 r. w przekroju wojewódzkim według kolejności dziecka

Region	Mediana wieku matek rodzących dziecko				
	1.	2.	3.	4.	5.
Dolnośląskie	27,9	31,1	32,9	33,6	34,6
Kujawsko-pomorskie	26,8	30,5	32,6	33,7	35,3
Lubelskie	27,3	30,8	33,1	34,4	36,1
Lubuskie	26,7	30,6	32,7	34,1	33,9
Łódzkie	27,6	31,2	33,5	34,0	34,9
Małopolskie	27,7	31,0	33,3	35,1	36,4
Mazowieckie	28,6	31,5	33,6	35,2	35,8
Opolskie	27,0	30,5	32,8	33,6	35,6
Podkarpackie	27,4	30,5	33,6	34,8	35,6
Podlaskie	27,5	30,6	33,0	34,6	36,2
Pomorskie	27,2	30,5	32,5	33,7	34,6
Śląskie	27,6	31,0	33,1	34,4	34,5
Świętokrzyskie	27,1	30,8	33,1	34,3	35,4
Warmińsko-mazurskie	26,6	30,3	32,3	33,5	34,4
Wielkopolskie	27,4	30,6	32,9	34,0	35,2
Zachodniopomorskie	27,0	30,9	32,8	33,8	34,1
Polska	27,6	30,9	33,1	34,3	35,3

Źródło: baza GUS *Demografia*, <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/>

³ Termin ten oznacza wynikający ze społecznych preferencji wiek, w którym powinny dokonać się przejścia wchodzące w skład najważniejszych karier. W analizowanym powyżej przypadku jest to informacja o wynikającym z normatywnego modelu przebiegu kariery prokreacyjnej wieku, w jakim kariera ta powinna być rozpoczęta.

Z reguły w przypadku województw występuje zgodność uporządkowania w zależności od kolejności urodzenia. Niezależnie, czy mowa o dziecku pierwszym, drugim, czy wyższej kolejności, zazwyczaj regiony charakteryzujące się wczesnym wydawaniem dziecka o danej randze, znajdują się wśród województw o relatywnie niskiej medianie wieku i urodzeń innych kolejności.

W przypadku regionu o najwyższej medianie – Mazowska – sytuacja taka jest widoczna przede wszystkim w przypadku dzieci pierwszych, wraz bowiem z przechodzeniem do urodzeń wyższej rangi wiek wydawania potomstwa – choć wysoki – coraz bardziej upodabnia się do pozostałych województw.

* * *

Zapewne wzorem innych państw europejskich czeka nas w trakcie najbliższych 10-15 lat dalsze opóźnianie decyzji prokreacyjnych. Bez wątplenia wciąż bowiem występuje zmiana percepcji odnośnie do wieku stawania się matką najlepszego zarówno z punktu widzenia interesów dziecka, jak i rodziców. Proces ten nie zatrzyma się, dopóki dalsze podwyższanie wieku zostawania matką – ale również i ojcem – nie jest definiowane jako korzystne dla dzieci (dojrzałsi emocjonalnie, cierpliwi, wyposażeni w większe zasoby rodzice) i ich rodziców (zostawanie rodzicem w sytuacji osiągnięcia ustabilizowanej sytuacji zawodowej). Być może w krótkiej perspektywie proces ten zostanie zahamowany wskutek konsekwencji Programu *Rodzina 500+*, lecz na dłuższą metę oczekiwać należy coraz częstszego rozpoczynania kariery macierzyńskiej około 30. roku życia i kontynuowania jej do wieku trzydziestu kilku, czterdziestu lat.

Literatura:

- RRL (Rządowa Rada Ludnościowa), 2016, *Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2015-2016*, Warszawa, <http://bip.stat.gov.pl/organizacja-statystyki-publicznej/rzadowa-rada-ludnosciowa/publikacje-rzadowej-rady-ludnosciowej/>
- Szukalski P., 2014, *Przestrzenne zróżnicowania kalendarza płodności we współczesnej Polsce*, „Problemy Polityki Społecznej”, nr 4(27), 55-73, <http://problempolitykispolecznej.pl/images/czasopisma/27/PPS-27-55-73.pdf>
- Szukalski P., 2015, *Przestrzenne zróżnicowanie dzietności w Polsce*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 4, 13-27, <http://hdl.handle.net/11089/8118>